

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ**

**ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ
ДАВЛАТ БОЖХОНА
ҚЎМИТАСИ
БОЖХОНА
ИНСТИТУТИ**

**“ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИНИНГ
ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШИ ДОИРАСИДА
ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТНИ ДАВЛАТ
ТОМОНИДАН ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ”**

**мавзусида республика илмий-амалий анжумани материаллари
тўплами**

Сборник материалов научно-практической конференции на тему

**“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА”**

Тошкент шаҳри, 2019 йил, 24 апрель

учреждения и т. д. (Солодухина О.И., 2016).

Результаты исследования показали высокую степень неравномерности социально-экономического пространства Таджикистана и развития регионов. В наибольшей степени проявляется неравномерность доступа к культурным ценностям и возможностям потреблять услуги культуры. Следующим по значимости фактором оказался фактор, обеспечивающий необходимый уровень образования. Если принять во внимание, что базисными элементами человеческого капитала являются капитал здоровья, образования и культуры, необходимо углублённое исследование причин, сложившиеся неравномерности и разработка инструментов его преодоления.

Значимость повышения эффективности формирования человеческого капитала определяет необходимость разработки механизма управления этим процессом, которая определяется как совокупность инструментов и способов воздействия на человеческий капитал.

Таким образом, разработка и реализация действенного механизма может привести к повышению эффективности формирования и использования человеческого капитала территорий, что влечет за собой формирование индивида, отвечающего требованиям современной экономики.

*A.I. Turayeva, Makroiqtisodiyot kafedrası
assistenti,
L.Sh. Sharipbayeva, Iqtisodiyot fakulteti,
MI-75 guruhi talabasi,
TDIU*

TASHQI IQTISODIY FAOLIYATNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Bugungi kunda mamlakatimizda bo'layotgan har bir islohotlar iqtisodiyotimizda muhim bir ahamiyat kasb etmoqda. Shu yildan qiyoslaydigan bo'lsak, 2019-yil uchun iqtisodiyotda oldinga qo'yilgan maqsad mamlakatimizga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ularni qo'llab quvvatlash hisoblanib, u o'z o'rnida tashqi iqtisodiy faoliyatni yuksalishiga zamin yaratadi. Bilamizki, har bir mamlakatni rivojlanishida eksport va importning roli katta bo'lib, mamlakat iqtisodiyotida yetakchi bo'g'in hisoblanadi. Shuning uchun ham Prezidentimizning Oliy Majlisga

qilgan Murojatnomalarida xalqaro maydonda mamlakatimiz siyosiy-iqtisodiy manfaatlarini ilgari surish uchun davlatimizning tashqi iqtisodiy va siyosiy faoliyatiga doir qonunchilik bazasini yanada takomillashtirish lozimligi to'g'risida alohida to'xtalib o'tdilar²⁵.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab jahon tajribasini hamda milliy iqtisodiyot rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'z tashqi iqtisodiy faoliyatini amalga oshirishini boshladi, taraqqiyotning har bir bosqichida o'z oldiga vazifalar qo'ydi va davlatning iqtisodiy siyosati bu vazifalarni bajarilishiga qaratilgan. Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq tashqi iqtisodiy siyosatni rivojlantirish maqsadida quyidagi ustuvor vazifalar oldiga qo'yildi:

- eksportni rivojlantirish va uning tuzilishini yaxshilash. Chunki, eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyotni shakllantirish milliy ishlab chiqarishni texnik iqtisodiy jihatdan jahon darajasiga ko'taradi., uning tuzilishini takomillashtiradi, respublika valyuta zaxiralarini ko'paytiradi;

- import tuzulishini takomillashtirish, ya'ni uni milliy ishlab chiqarishni zamonaviylashtirish va kengaytirishga qaratish;

- O'zbekistonning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash, ya'ni ma'lum darajada tashqi iqtisodiy faoliyatda eksport-import operatsiyalari, valyutani olib chiqish, boshqa xalqaro bitimlar ustidan davlat nazoratini o'rnatish hisoblanadi.

O'zbekistonning tashqi iqtisodiy siyosati aniq belgilangan maqsadlar va ularni amalga oshirishga qaratilgan asosiy tadbirlarni o'z ichiga oladi:

A. Birinchidan, respublika milliy iqtisodiyotining kuchli eksport bo'g'inini tashkil etuvchi va uni jahon bozorida munosib o'ringa ega bo'lishini ta'minlovchi sohalarini aniqlash.

B. Ikkinchidan, iqtisodiyotning eksport bo'g'inida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash usullaridan keng foydalanish. Bu usullar quyidagilardan iborat:

- eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni kengaytirish uchun imtiyozli foizlar bo'yicha ko'p muddatli kreditlar ajratish, mo'jallangan investitsiyalarni sug'urtalash;

- eksport qiluvchilarga milliy ishlab chiqarish va uning xorijiy raqobatchilar ishlab chiqarishi xarajatlari o'rtasidagi farqni qoplash;

- davlat tomonidan respublikaga ilg'or texnologiyalar, tajribalar,

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojatnomasi.

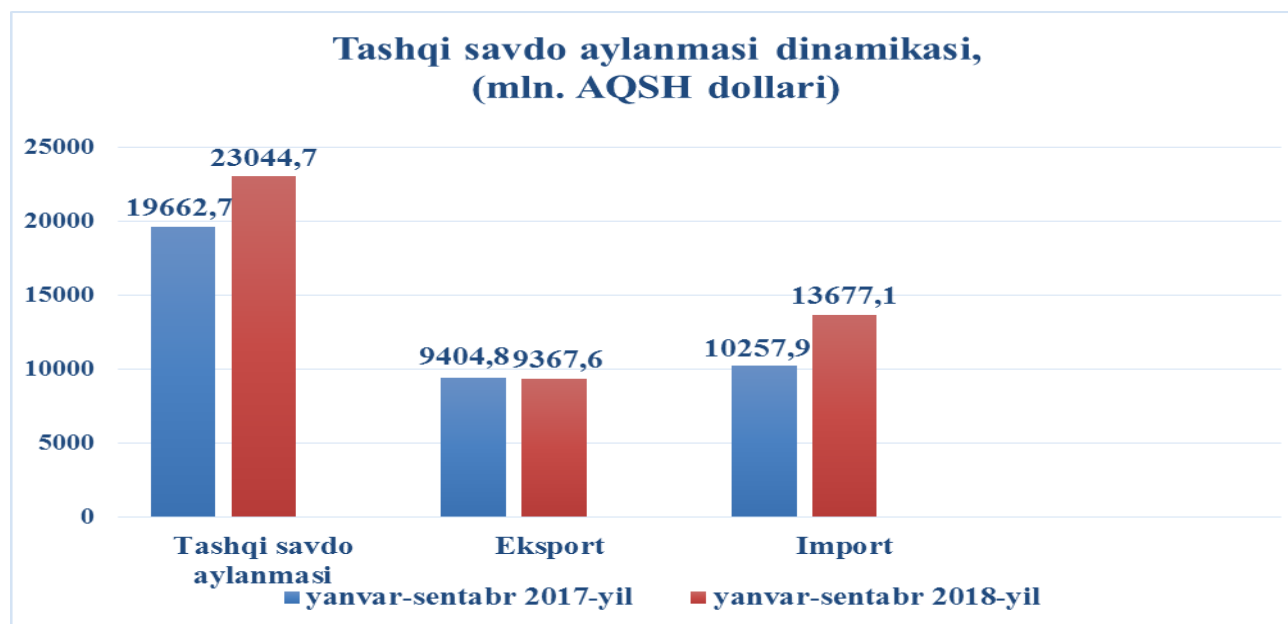
bilimlarni kirib kelishiga subsidiyalar ajratish;

- eksport va importni litsenziyalash yoki chetga mol chiqarishga va chetdan uni olib kelishga ruxsatnomalar berish;

- ishlab chiqarish jarayonida qatnashuvchi, xorijdan keltiriladigan xomashyo va materiallar, asbob-uskunalar va jihozlar ulushini bosqichma-bosqich kamaytirish va boshqalar.

Xususan, 2018-yil yanvar-sentabr oylari yakunlariga ko'ra, respublikada tashqi savdo aylanmasi 23,0 mlrd. AQSh dollarini tashkil etib, o'tgan yilning shu, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 17,2 %ga o'sdi. Shu jumladan, eksport 9,3 mlrd. AQSh dollarga (0,4 %ga kamaygan) va import hajmi 13,7 mlrd. AQSh dollarig (o'sish sur'ati 33,3 %) yetdi. Tashqi savdo sal'dosi minus 4,3 mlrd. AQSh dollarini tashkil qildi²⁶.

Shu bilan birga, tashqi iqtisodiy siyosat milliy valyutani mutahkamlash va uni boshqa valyutalarga erkin almashuvini ta'minlashni, ichki narxlarni jahon bozori narxlariga yaqinlashtirish maqsadida baholar islohatini tugallashni, tashqi iqtisodiy faoliyatning me'yoriy va huquqiy asoslarini xalqaro talablar darajasiga yetkazishni nazarda tutadi.

O'zbekistonda tashqi iqtisodiy faoliyat ikki yo'nalishda olib borilmoqda:

Birinchi yo'nalish, O'zbekistonni kam xarajatlar sarflab, keng ko'lamda xomashyo, tayyor mahsulotlar, texnologiyalar, fan-texnika axborotlari bozoriga kirib borishini ta'minlasa, unga qudratli transport

²⁶ O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi ma'lumotlari, 2018-yil.

tarmoqlari va aloqa vositalaridan foydalanish imkoniyatini yaratsa, ikkinchi yoʻnalish, respublika iqtisodiyotini keng ravishda jahon hamjamiyatiga birlashuvining iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy asoslarini yaratish imkonini beradi.

Hozirgi paytda respublikada yuqoridagi holatlarni hisobga olgan holda tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqarish tuzimi shakllanmoqda va uning tarkibiga kirgan tashkilotlar faoliyati takomillashtirilmoqda, asosiy vazifalari aniqlanmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tashqi iqtisodiy aloqalarning asosiy ishtirokchilari mulkchilikning turli koʻrinishlaridagi korxona va tashkilotlar boʻlib oladi. Shu jumladan, qoʻshma korxonalar ham tashqi iqtisodiy aloqa qatnashchisi boʻlib, ular Oʻzbekiston Respublikasining “Tashqi iqtisodiy faoliyat toʻgʻrisida”gi qonuniga muvofiq xorijiy sheriklar bilan eksport-import, sarmoyaviy va boshqa bitimlarni tuzishga maʼlum haquqlarga egadirlar²⁷. Tashqi iqtisodiy faoliyat bilan shugʻullanishga ruxsati boʻlgan korxona va tashkilotlarga maʼlum banklarda oʻz valyuta hisoblari boʻlishga va bu mablagʻlardan foydalanishga ruxsat berilagan.

Oʻzbekiston hukumati tomonidan iqtisodiyotning har xil sohalari boʻyicha va mamlakatning turli hududlari uchun afzal boʻlgan investitsiya loyihalari tizimi ishlab chiqilgan. Xususan, Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi va Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy banki (MB) ixtiyorida mukammal analitik bazaga ega boʻlgan 177 loyiha mavjud. Ulardan ayrimlari hozirdanoq joriy qilinmoqda. Masalan, yagona zamonaviy navigatsiya tizimini yaratish ikkinchi fazada amalga oshirilmoqda; traktorlar, samolyotlar, avtomobillar ishlab chiqarish uchun mashinasozlik bazasini yaratishga ham allaqachon kirishilgan.

Iqtisodiy faoliyatni tartibga solishning bevosita usullari ichida bojxona bojlari va tariflari juda muhim hisoblanadi. Ular yordamida tashqi iqtisodiy aloqalarning tarkibiy qismlaridan biri boʻlgan tashqi savdo tartibga solinadi. Tariflarni oʻzgartirish orqali davlat eksport va importni ragʻbatlantirishi yoki qisqartirishi orqali milliy ishlab chiqarish va isteʼmol munosabatlariga taʼsir etishi mumkin. Bojxona boji — bu mamlakatga olib kelinayotgan yoki mamlakatdan olib chiqilayotgan tovar (ishlar, xizmatlar)larga solinadigan majburiy soliqdir. Boj olinadigan mahsulotlar, boj olinmaydigan mahsulotlar, olib kelish va olib ketish taʼqiqlangan

²⁷ Oʻzbekiston Respublikasining “Tashqi iqtisodiy faoliyat toʻgʻrisida”gi qonuni. 26.05.2000 77-II-son.

mahsulotlar, shuningdek, bojxona bojlari stavkasi, ya'ni ularning tartibga solingan ro'yxati bojxona tariflari deb ataladi.

Shu bilan birga, bojxona tarif jihatdan tartibga solishning amaldagi tizimi raqobatning bozor prinsiplari rivojlanishini rag'batlantirmayapti. Xususan, olib kirilayotgan tovarlarga nisbatan bojxona to'lovlarini to'lash bo'yicha haddan tashqari keng imtiyozlar berilishi tarif jihatdan samarali tartibga solish imkonini bermayapti, vaholanki, shaxsiy preferensiyalar tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun teng bo'lmagan raqobat sharoitlarini yaratmoqda²⁸.

Quyidagilar bojxona tarif jihatdan tartibga solish tizimini yanada takomillashtirishning asosiy prinsiplari etib belgiladi:

- boj tariflarining tartibga solish funksiyalarini iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishning qo'shilgan qiymat global zanjiriga uyg'un integratsiyalashuvga yo'naltirilgan ustuvorliklaridan kelib chiqqan holda kuchaytirish;

- tashqi iqtisodiy faoliyatni tarif jihatdan tartibga solish tizimini ilg'or xorijiy tajribani, xalqaro prinsiplar va normalarni inobatga olgan holda takomillashtirish;

- mahalliy ishlab chiqaruvchilarni respublikada ishlab chiqarilmaydigan yoxud yetarli bo'lmagan hajmda ishlab chiqariladigan hamda eksportga yo'naltirilgan mahsulot ishlab chiqarishda foydalaniladigan xomashyo va materiallar bilan ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish;

- yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish maqsadida zamonaviy texnologik uskunalar va texnikalarni olib kirish uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlashni saqlash, shuningdek, mahalliy ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va qayta jihozlash, infratuzilma loyihalarini amalga oshirish jarayonlarini yanada jadallashtirish;

- bojxona rasmiylashtiruvchi chog'ida turi, maqsadi, xususiyati va tarkibi bo'yicha o'xshash, tashqi iqtisodiy faoliyatning tovar nomenklatura kodi bo'yicha yaqin bo'lgan tovarlarni bojxona to'lovlarining pastroq stavkalari qo'llaniladigan pozitsiyaga tasniflash holatlarini bartaraf etish maqsadida ushbu tovarlarga bojxona to'lovlari stavkalarini unifikatsiya qilish.

Shu kabi muammolarning yuzaga kelishining asosiy sabablari quyidagilar:

1. Tashqi tuzilmalardagi eksport ishlab chiqarishida tub o'zgarishlar ro'y bermaguncha, xomashyo mahsulotlari, avvalo, paxta salmoqli o'rinda turaveradi, shuningdek, boy turistik imkoniyatlardan aslo yetarli darajada

²⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning qarori. – T., 2018-yil 29-iyun.

foydalanilayotgani yo‘q.

2. Qoloq (jahon standartlariga nisbatan olganda) texnologiyadan va ishlab chiqarish vositalaridan foydalanish past darajada davom etmoqda, ayniqsa, respublikaning xomashyo maxsulotlarini qayta tayyorlaydigan sohalari bo‘yicha ishlab chiqarish yaxshi yo‘lga qo‘yilmagan. Raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarilmayotgan eksport baza taraqqiyotini cheklab qo‘yishda asosiy to‘siq bo‘lmoqda.

3. Tashqi iqtisodiy faoliyatni takomillashtirishga oid qabul qilingan qarorlar ma‘muriy-tashkiliy tadbirlar miqyosida o‘z ijrosini topmayapti hamda iqtisodiy va amaliy choralarni hal etishda qat‘iyatlilik etishmayapti.

4. Vazirliklar, idoralar, konsernlar, hissadorlik jamiyatlari, barcha xususiy korxonalar hamda matlubot tashkilotlari respublika qonunchiligi asosida o‘z zimmlariga yuklangan tashqi iqtisodiy faoliyatdagi vazifalarini mukammal bajarmayaptilar, bunga qisman iqtisodiy rag‘batlantirish choralaridan samarali foydalana olmaslik ham sabab bo‘lmoqda. Jahon bozori qonunlari va talablarini yaxshi bilmaslik, tegishli chora-tadbirlarni o‘z vaqtida amalga oshirmaslik, munosib kadrlar tayyorlash ishida mas‘uliyatsizlik holatlari namoyon bo‘lmoqda.

Xalqaro savdodagi sodir bo‘lyotgan jarayonlarni tahlil qilar ekanmiz erkinlashtirish uning eng asosiy yo‘nalishi ekanligini ta‘kidlab o‘tish lozim. Boj to‘lovlarida sezilarli kamaytirishlar yuz berdi, ko‘pgina cheklashlar, kvotalar va boshqa to‘siqlar yo‘q qilindi. O‘zbekistonning ijtimoiy jihatdan yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti modelida tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish va mustahkamlash, respublikaning jahon xo‘jalik aloqalariga birlashish yo‘llarini belgilash, shuningdek, ijtimoiy jihatdan yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotining rivojlanishi va respublika integratsiyasi yo‘nalishlarining jahon xo‘jalik aloqalarida mustahkamlanishi asosiy o‘rin egallaydi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, tashqi iqtisodiy faoliyatni oqilona tartibga solish davlat iqtisodiy rivojlanish strategiyasining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Bu esa, o‘z navbatida, mamlakatning o‘ziga xos ichki va tashqi sharoitlarini inobatga olgan holda, jahon bozorining salbiy o‘zgarishlaridan himoya qiluvchi, unda egallangan mavqeni saqlab qolish va kengaytirishni ta‘minlovchi maqbul darajadagi protekt-sionizm va erkin savdo siyosati qo‘llanilishini taqozo etadi. O‘tish davri iqtisodiyotini boshidan kechirayotgan mamlakat tashqi iqtisodiy aloqalarini kengaytirish uchun o‘zini erkin bozor girdobiga tashlab qo‘ya olmaydi.